

ПРАЦЯ УЧНІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ, ПРИМУС ЧИ ПРЕСТИЖ?

Ольга Лаврут

THE WORK OF PUPILS IN THE UKRAINIAN SSR IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY: COMPULSION, COERCION OR PRESTIGE?

Olga Lavrut

Society becomes progressive due to the dedicated work of its members, whose activities are aimed at the development of various spheres of life. Adults involve the younger generation from an early age. The second half of the twentieth century in the Ukrainian SSR was no exception. The republic had its own peculiarities of development, which were conditioned by the party-soviet essence of existence. The latter regulated life in society, creating the appearance of a country of «prosperity». Everyone had to take part in it. As the Soviet Union regulated the struggle against the «exploitation of workers», the state resorted to formal reinforcement and demonstrative demonstration of care for the population. It created a legal basis for this, which also applied to children.

There was always propaganda in the country about the need to work and the fight against «parasite elements». Radio, movies, posters, advertisements and more were involved. The school did not stand aside. It remained an important element of public policy, and at the same time a social institution with its subjects, objects and powerful potential. Not surprisingly, the disciples became an active participant in this. Appropriate measures were taken for him, through him and him. On the one hand, he was proved the importance of participation in the public life of society, on the other hand, he was used as a physical and moral potential to achieve the goal.

The students planted, cared for and harvested on collective and state farms. They had their own responsibilities, worried about the future harvest. There were also regional peculiarities in this regard. In some regions, for example, there were without forestry. The desire to help and work was present in the children. Competitive aspects remained, which encouraged the improvement of the children's team and cooperation with various economic and social structures. Children became members not only of their own (school or class) team, but also felt members of the local or industrial community.

Keywords: Ukrainian SSR, students, school, labor, aid, collective farms, agriculture, forestry, work, achievements.

Друга половина ХХ століття в Українській РСР характеризувалася періодами пошуків шляхів розвитку школи. Однією із важливих складових життя людини залишалася праця, до якої долучали підростаюче покоління ще змалку. У закладах освіти продовжувалась ця діяльність. Потужним рухом став учнівський, спрямований на допомогу у різних галузях державного будівництва. Звернення до цього питання обумовлюється подоланням хибного уявлення про важливість важкої фізичної, ручної праці у житті суспільства та розумінням переваг і здобутків інформаційного та постінформаційного суспільств. Водночас, розуміння необхідності бути долученим до певної діяльності та відповідальності за діяння чи бездіяння.

Питання долучення дітей до праці у зазначений період вивчали різні науковці (Сухомлинська 2015, с. 21–41). Вони приділили увагу участі дітей у повоєнній відбудові втраченого потенціалу Української РСР (Марченко 2012, с. 285–289), що виявлялося у їх ентузіазмі та важкому матеріальному забезпеченні. Дослідники вивчили питання реформування освітньої галузі (Пи-

роженко 2015, с. 185–192) та її зміст. Вони охарактеризували теоретико-методичні аспекти організації продуктивної праці школярів (Семеновська 2015, с. 117–124), законодавче підґрунтя (Антонець 2013, с. 32–36), виробниче навчання та професійну орієнтацію учнів (Іванюк 2015, с. 25–28), які були складовими освітнього процесу (Черевань 2012, с. 246–249). Але проблема характеристики саме праці залишилася поза їх увагою.

Тому, метою дослідження є характеристика особливостей праці учнівства Української РСР другої половини ХХ століття як суспільного явища. Це допоможуть здійснити такі завдання: вивчення історіографічної та джерельної бази нашого дослідження; характеристики діяльності школярів; здобутки та прорахунки цього та окреслення подальших перспектив наукових пошуків.

З кінця 1950-х років питання долучення дітей до праці, їх допомога підприємствам, колгоспам та організаціям набуло оберту, що спонукало до вироблення нормативно-правового забезпечення і майбутнього працевлаштування випускників шкіл. 13 грудня 1956 р. Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про посилення охорони праці підлітків», яким заборонила приймати на роботу осіб, молодших за 16 років. Для учнів індивідуального і бригадного учнівства 15–16 років встановлювався 4-годинний робочий день. У 1960-х роках зберігалася система бронювання робочих місць для молоді, яку долучали ще у школах. У середині цього періоду, встановлювалися норми 3–5 % для кожної галузі виробництва. Набули популярності громадські заклики з метою забезпечення народногосподарських об'єктів кадрами. Продовженням стала Постанова Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС від 21 березня 1962 р. «Щодо заходів подальшого поліпшення охорони праці на підприємствах і будівництві». 1 червня 1972 р. в УРСР були введені «Основи законодавства про працю», підґрунтям якого Україна користується і на сьогодні. Конституція СРСР 1977 р., яку називали «конституцією розвиненого соціалізму», «конституцією загальнонародної держави» у статті 25 проголошувала, що система народної освіти служила комуністичному вихованню, сприяла духовному та фізичному розвитку молоді, готуючи її до праці та громадської діяльності (Лісогорова 2014, с. 184–189).

Реалізація трудового виховання підростаючого покоління мало керуватися постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальше поліпшення навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» від 22 грудня 1977 р. (Державний архів Вінницької області, ф. Р 4897, оп. 7, спр. 2397, арк. 8). Закон СРСР «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» від 17 червня 1983 р. зазначав, що трудовий колектив підприємства, установи, організації є основним осередком соціалістичного суспільства. Тут мала забезпечуватися єдність державних, суспільних і особистих інтересів. У статті 1 закону наголошувалося на втіленні у життя рішень партії, неухильному виконанню радянських законів і постанов уряду, виконанні державних планів і договірних зобов'язань, підвищенні ефективності і якості роботи (Закон СРСР «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» від 17 червня 1983 р.).

У документах про школу неодноразово підкреслювалося про готовність дітей до праці та формування комуністичних ідеалів. Ідеологічними помічниками при цьому залишалися піонерські та комсомольські організації. Вони допомагали формувати у дітей «трудоий героїзм», активну життєву позицію. Діти мали навчитися боротися із дармоїдством, різними антисуспільними явищами та ставити суспільні інтереси вище особистих», а також «боротися проти парадності і зазнайства», «доводити все почате до кінця» тощо (К. Агніт, І. Александрович, А. Арутюнянц, Бе-Ша, В. Гливенко та ін. Розбудите мене, мамо, як на календарі буде червоне число!). Учнівство долучали до господарського будівництва, підняття сільського господарства, розвитку науки та культури (Пагіря Олександр. Партія сказала: «Надо...»).

Школярів позиціонували як майбутніх робітників. Перші мали обов'язки перед державою та урядом. Це підкріплювалося пропагандою, спрямовану на різні верстви населення, справедливо називаючи неробство соромом. Але під неробством мали на увазі й нефізичну працю. Дитячу діяльність вбачали у посильній допомозі заводу, фабриці, де працювали дорослі. Ще, починаючи із перших п'ятирічних планів, безкоштовна дитяча праця була важливим елемен-

том соціалістичних перетворень. Використовуючи дитячий ентузіазм, владі вдалось вирішити деякі питання й колгоспного будівництва (Гогохія Нані. Дитинство у тоталітарному суспільстві: «вірні лєнінці» радянської України у 1930-х роках).

Розбудите мене, мамо, як на календарі буде червоне число!

Художник К.Агніт, І. Александрович, А. Арутюнянц, Бе-Ша, В. Гливенко та ін. Видання журналу «Перець», 1955 р. Друкарня видавництва КПУ «Радянська Україна».

Учителі також акцентували на ролі учнівства в радянському суспільстві. Педагогічна громадськість у жовтні 1959 р. у Києві на своєму Другому з'їзді відзначила про виховне значення суспільно корисної колективної праці дітей. Вона згуртовувала їх, виховувала, сприяла розвитку ініціативи, відповідальності за доручену справу. Педагоги закликали організувати дітей на збір насіння дерев та квітів, металолому і лікарських рослин, домогтися того, щоб праця школярів на підприємствах і в колгоспах, шкільних майстернях і на дослідних ділянках була «...цілеспрямованою і корисною для суспільства» (Звернення з'їзду вчителів Української РСР до всіх працівників народної освіти республіки 1960, с. 5–8).

Учні шкіл проводили величезні роботи із будівництва шкільних приміщень, майстерень, спортивних залів тощо. Зокрема, у 1960/1961 н. р. у Миколаївській області учні допомагали у будівництві 28 середніх шкіл на 296 класних кімнат, 34 восьмирічних шкіл на 281 класну кімнату, 20 початкових шкіл на 91 класну кімнату, 63 спортивних зала, 138 майстерень, 216 кабінетів, 372 окремих класних кімнат. У 1961 р. закінчили будівництво 40 шкіл на 7160 учнівських місць. Комсомольці та учні м. Миколаєва взяли шефство над будівництвом 3 дитячих комбінатів. Учні Вознесенської середньої школи № 7 Вознесенського району будували 5 класних кімнат та спортзал. Вони підвозили, готували матеріал. Учні розрівнювали майданчики, вивозячи землю (Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 2, спр. 73, арк. 210).

У Львівській області працювали і лісництва, серед яких виділялися Головецьке, Доброгос-тівське Дрогобицького, Стрілківське Старосамбірського району, Немирівського та Яворівського районів. Так, Немирівське шкільне лісництво існувало з 1967 р., за яким була закріплена площа 386 га. Тут працювало 128 учнів. У 1979 р брали участь у конкурсі «Операція мурашка», у зборі лікарських рослин. Діти переселяли мурашники, вирощували посадковий матеріал у теплиці і лісовому розсаднику, проводили фенологічні спостереження, вели облік цінних дерев, вивчали місцеву флору та фауну. Вони у 1979 р. брали участь у Всесоюзному зльоті трудових об'єднань секції шкільних лісництв, який проходив у м. Запоріжжі, де учень 10 класу середньої школи № 29 м. Львова Андрій Ціж зайняв перше місце (Державний архів Львівської області, ф. Р 163, оп. 9, спр. 1279, арк. 35).

Школярі насаджували дерева, кущі, городні культури. Юннати висаджували туї, декоративні дерева, абрикоси, сливи, вишні, черешні, яблуні, малину, лохину, цукровий буряк. Діти вирощували й різні сорти гібридної культури. Полеводи проводили досліди над ярими пшеницями «Мелянопус», «Народна». Врожайність першої складала 30–31 ц з 1 га, другої – 32–36 відповідно. При чому, доглядали їх краще, ніж на колгоспних полях – на 20–30% урожай був вищий (Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 2, спр. 73, арк. 212–213). Деякі культури школярі просапували, боролися зі шкідниками. Діти виготовляли земляно-перегнійні горщечки для колгоспної розсади, збирали місцеві добрива і вивозили на поля. Школярі вирощували помідори, капусту, моркву, картоплю. Діти зібрали 15000 кг лікарських трав у сухому вигляді шипшину, кукурудзяні рильця, горицвіт, валеріановий корінь. Їх долучали до збирання врожаю: городніх, технічних культур, фруктів, ягід та горіхів (Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 2, спр. 223, арк. 35). Школярі закликали один одного приєднуватися до їх починань. Так, у селищі Опішня, що на Полтавщині, піонери і комсомольці Батьківської середньої школи звернулися із закликом до усіх учнів Опішнянського району – збирати кісточки слив і закладати шкільні сливові садки. З цією метою вони назбирали до 40 тисяч кісточок слив (Кузьменко 1958, с. 4).

Юні тваринники розводили кролів. Зокрема, лише в одній Миколаївській школі на кролефермі росли 200 кролів, що давало «державі понад 300 кг м'яса» – 1,5 кг вага 1 кроля. Проте «...у 1960 р. виростили 2 тис. кролів, здаючи державі 5000 кг м'яса» 2,5 кг відповідно. Піонери 8 класу ім. Валі Котика Ново-Петрівської середньої школи Новоодеського району зібрали 3000 яєць водоплавної птиці, посадили 1600 дерев і кущів. У загоні організований зелений патруль. Вони доглядали рослинність не лише біля школи, а й слідували, щоб ніхто не ламав гілки та не обривав листя у населеному пункті. Більша частина загону доглядала телят на фермах: годували, прибирали біля них, придумали їм клички і зробили таблички. На фермі піонери ознайомилися із ростом поголів'я рогатого скоту за семирічку (Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 2, спр. 73, арк. 215). Проте доходило до абсурду. У документах зустрічаємо таке: «У період навчання у школі учні шефствували над коровами, набували навичок та вмінь по догляду за ними». Наприклад, 9 січня 1960 р. у газеті «Радянська освіта» надруковані портрети кращих юннатів-тваринників Смут Ольги і Фастовської Софії. А в 1960 р. вона та інші вже працювали на фермі, де вже стала кращою дояркою і ділилася власним досвідом роботи (Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 2, спр. 73, арк. 221).

Міністерство освіти УРСР і ЦК ЛКСМ України у погодженні з Міністерством сільського господарства УРСР та Міністерством виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР у 1963 р. проводили огляд досягнень. Під час огляду обласні відділи народної освіти і обласні комітети ЛКСМУ мали вважати кращими ті учнівські комплексні навчально-виробничі бригади колгоспів і радгоспів УРСР, які під керівництвом педагогічних колективів і комсомольських організацій організували роботу з комуністичного виховання членів, бригад, застосовували у своїй практиці знання, механізацію виробничих процесів, досягнення науки і техніки, досягли певних показників: «Виростили (на площі не менше 10 га), надою молока на корову на фермах, над якими шефствували школи, а школярі опановували механізми, допомагали кол-

госпам заготовляти корми, тримати у зразковому стані тваринницькі приміщення». Учні підтримували зв'язок із науково-дослідними станціями та інститутами, проводили досліди, наслідки дослідницької роботи поширювали на лани колгоспів і радгоспів. Учнівські бригади, які стали переможцями, отримували трактори, магнітофони та інші призи. Бригадири і члени учнівських бригад, їх наставники нагороджувалися грамотами ЦК ВЛКСМ, Міністерства сільського господарства УРСР та Міністерства виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР (Огляд досягнень учнівських бригад 1963, с. 1).

Міністерство освіти УРСР проаналізувало залучення учнів загальноосвітніх шкіл до сільськогосподарської роботи. Так, учні допомагали колгоспам, радгоспам, лісовим господарствам вирощувати сільськогосподарські культури, угіддя та ліси (ЦДАВОВУ, ф. Р 166, оп.15, спр. 9060, арк. 96 – 97). Діти брали участь у операціях «Джерело» і «Ерозії – бій». Вони очищали джерела ключової води, садили на схилах і в ярах куці та дерева (Кор. РАТАУ 1978, с. 4). В учнівських виробничих бригадах у 1980 р. працювали 649 тис. старшокласників, які обробляли 180,5 тис. га землі. Шкільні лісництва об'єднували 45,4 тис. учнів, які обробляли 52,7 тис. га лісу. У літній період близько 700 тис. учнів працювали у літніх таборах праці та відпочинку, займаючись прополюванням, збиранням овочів, фруктів тощо. Щорічно старшокласники у складі таборів відпочинку та праці виконували роботу на суму 20 млн. крб. Про це писали: «Это хорошая форма трудовой закалки, она не вносит дезорганизации в учебный процесс» (ЦДАВОВУ, ф. Р 166, оп.15, спр. 9060, арк. 97).

XXVI з'їзд КПРС накреслив величні завдання розвитку сільськогосподарського виробництва, оголосивши тваринництво ударним фронтом. Рішення з'їзду, постанова липневого (1981 р.) Пленуму ЦК Компартії УРСР з подальшого розвитку тваринництва і збільшення кормової бази знайшли відображення у діяльності учнівських і педагогічних колективах шкіл. Документ зазначав про підтримку ініціативи піонерської і комсомольської організацій, педагогічного колективу Макіївської середньої школи Смілянського району Черкаської області, учнівської виробничої бригади Рашівської десятирічки Гадяцького району Полтавської області, членів Печеніжинського шкільного лісництва Коломийського району на Івано-Франківщині, табору праці та відпочинку Вовчківської десятирічки Поліського району Київської області із заготівлі кормів для тваринництва у 1981 р.» (Тваринництво – ударний фронт! 1981, с. 1).

Колгоспи і радгоспи створили учням задовільні побутові умови. Більшість дітей жило на квартирах колгоспників, частина – у приміщеннях колгоспних ясел, клубах, гуртожитках. Для них організували триразове харчування (овочі, фрукти та молочні продукти). Діти були забезпечені постільною білизною та належним медичним обслуговуванням. З учнями проводилася й виховна робота: читали журнали, газети, випускали власні, брали участь у змаганнях, екскурсіях, художній самодіяльності, їм демонстрували кінофільми. Але водночас «деякі керівники господарств не виявили батьківського піклування про дітей, які надають допомогу у збиранні кукурудзи», до того ж учні спали у холодних приміщеннях (Державний архів Запорізької області, ф. Р 75, оп. 9, спр. 210, арк. 46).

Окрім роботи на сільськогосподарських ланах, широкого розголосу набула кампанія «Мільйон – Батьківщині» зі збору макулатури (Державний архів Запорізької області, ф. Р. 75, оп. 9, спр. 210, арк. 46). У школах за декілька днів до її проведення вивішувалися оголошення та попереджали класних керівників, які знайомили із цим дітей. Призначалися відповідальні піонери із ради дружин і комсомольці із комітетів комсомолу. Класні керівники керували та контролювали цей процес. Учні на суботниках збирали макулатуру. Після збору піонервожаті та інші відповідальні особи підводили підсумки, вивішуючи інформацію про хід та підсумки операції. А педагоги вели журнали з обліку позакласних заходів, у якому записували усі проведені заходи зі збору макулатури (Державний архів Запорізької області, ф. Р 75, оп. 9, спр. 210, арк. 66).

Якщо проаналізувати дані лише Шевченківського району м. Запоріжжя, то протягом 1973 р. – 1975 р. кількість тон зібраної макулатури збільшилася із 107 до 123,5, а всього за три роки зібрали 340,5 відповідно. Перебіг подій учні висвітлювали у газетах (Державний архів Запо-

різької області, ф. Р 75, оп. 9, спр. 210, арк. 70). Учнів мотивували про важливість справи: зібраний матеріал йшов на виробництво коробкового кривельного картону, паперу для обгортки та письма. Наприклад, із 25 т макулатури можна зробити 625 тис. нових зошитів, для випуску одного номеру газети «Піонерська правда» потрібно 140 т паперу, на видавництво лише 1 тому «Дитячої енциклопедії» знадобилося 623 т паперу. Якщо переробити 4 кубометри дерева, вийшла б 1 т паперу. 40 т макулатури допомагали зберігати 1 га лісу і дали б 30 т паперу. На виробництво 1 т картону йшло 1200 т макулатури, інакше необхідно було зрубати 20–25 дерев (Державний архів Запорізької області, ф. Р 75, оп. 9, спр. 210, арк. 50).

Школи, які виконали плани, преміювалися, а діти здійснювали екскурсії. Все ж, не дивоячись на широку агітацію, школи не виконали плану майже на 60%. Середньорічний збір макулатури на 1 учня замість 21 кг склав 6,9 кг. У школах зібрана макулатура лежала у підвалах, напівпідвалах, у коридорах і не вивозилася, що могло спричинити пожежу (до речі, деякі школи її спалювали) (Державний архів Запорізької області, ф. Р 75, оп. 9, спр. 210, арк. 78). Продукція своєчасно не вивозилася через брак або несвоєчасний приїзд транспорту. А заготівельні контори не мали необхідних вантажних засобів, не виконувалися техніка безпеки і законодавство про охорону праці, жінки власноруч переносили вантаж масою 500–700 кг, побутові приміщення були брудними, побілка відвалювалася, у цехах, де пресувалася макулатура, не було дверей, гуляли протяги і папір лежав сирів. Це пояснювали недостатньою увагою адміністрації шкіл до цієї справи, роботою піонерської та комсомольської організації, безвідповідальним ставленням переробних підприємств до справи та до власних співробітників (Державний архів Запорізької області, ф. Р 75, оп. 9, спр. 210, арк. 46).

Дітей долучали до проведення місячників, декадників, суботників та змагань зі збору металевих брухту та макулатури. Так з 4 жовтня 1960 р. по 10 травня 1961 р. в Миколаївській області зібрано 2006 тон брухту. Тільки учні середньої школи № 69 м. Миколаєва зібрали 47 тон, Первомайської середньої школи № 9–101, Балабанівської середньої школи – 23 т відповідно. Учні середньої школи № 7 м. Миколаєва зобов'язалися під час піонерської дворічки зібрати по 100 кг металевих брухту на кожного учня (Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 2, спр. 73, арк. 211).

Хоча документи наголошували на забороні відриву учнів і учителів у навчальний час на подібні роботи, які не пов'язані з навчальним процесом, за вказівками місцевих органів влади щорічно дітей та вчителів долучали до цієї діяльності. Багато схожих «сигналів» доходило із Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської та Чернівецької областей. Таке долучення до роботи вважалось неприпустимим і негативно впливало на навчальний процес, виконання навчальних програм. Часто учнів відправляли після 2–3 уроків без відповідного одягу і взуття. Це призводило до нарікань з боку батьків, до порушення техніки безпеки. Тому наголошували на забороні подібних дій, притягненні до покарання; долученні до праці лише учнів 8–10 класів. Все ж, у подальші роки подібна практика залишалась (ЦДА-ВОВУ, ф. Р 166, оп. 15, спр. 9060, арк. 104 – 105).

У літній період учні також продовжували працювати, поєднуючи це, наскільки можливо, з відпочинком, організатори чого влаштовували їм походи, екскурсії, конкурси, вікторини і спортивні змагання (Олійник 1981, с.1). На честь 60-річчя комсомолу дітей долучили до естафети за «Ленінське ставлення до природи», де діти Львівщини посадили понад 4 тис. декоративних дерев та кущів, 12 тис. плодкових дерев, 3 тис. волоського горіха, зібрали в колгоспах області 5380 т овочів, зокрема, 121 тис. ц цукрового буряка та понад 30 тис. т картоплі та інших овочів (Державний архів Львівської області, ф. Р 163, оп. 9, спр. 1279, арк. 36).

Отже, підрастаюче покоління долучали до праці у сільському господарстві, лісництві, збиранні металобрухту, демонструючи не лише участь у сучасному будівництві країни, але й формально акцентуючи на традиційних заняттях українців. Поряд із цим писали про відсутність навичок з вирощування рослин і догляду за тваринами, поясненням чого стало невиконання

програм лабораторних робіт, навчальних експериментів, організації практичних занять та дослідів на шкільних ділянках, одноманітність завдань і занять (Про стан і заходи поліпшення викладання біології в школах Української РСР 1958, с. 8–12). З часом, змагання стали носити більш формалізований характер, залишалися гасла та ініціатива, а потужність залучення дітей та об'єми їх роботи зменшувалися (Пагіря Олександр. Комсомол як складова тоталітарної системи влади в СРСР). Основними здобутками долучення дітей до такої трудової діяльності стали змагальний дух, формування відчуття колективу та відповідальності за спільну справу – внесок у розбудову країни Рад, формування почуття гордості та ентузіазму, підготовка учнів до дорослого життя. Водночас, учнівство, використовували як трудовий та економічний резерв. Перспективою наших подальших пошуків є вивчення інших аспектів життя школярів Української РСР зазначеного періоду.

Список джерел та літератури

- АНТОНЕЦЬ, М., 2013, Законодавча і нормативно-правова база виробничого навчання в школах Української РСР (50–80-ті роки ХХ ст.), Рідна школа, 3, 32 – 36.
- ВИХОВУЄМО СВІДОМИХ БУДІВНИКІВ КОМУНІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА, 1960. Звернення з'їзду вчителів Української РСР до всіх працівників народної освіти республіки, Радянська школа, 1, 5–8.
- ГОГОХІЯ, НАНІ. Дитинство у тоталітарному суспільстві: «вірні лєнінці» радянської України у 1930-х роках. Режим доступу: <https://uamoderna.com/md/gogokhia-childhood-ussr-1930s>.
- Державний архів Вінницької області, ф. Р 4897, оп. 7, спр. 2397, 29 арк.
- Державний архів Запорізької області, ф. Р 75, оп. 9, спр. 210, 102 арк.
- Державний архів Львівської області, ф. Р 163, оп. 9, спр. 1279, 62 арк.
- Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 1, спр. 223, 40 арк.
- Державний архів Миколаївської області, ф. Р 2817, оп. 2, спр. 73, 313 арк.
- Закон СРСР «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» від 17 червня 1983 р. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/z839500>
- ІВАНЮК, Г. І., 2015, Підготовка учнів сільських шкіл України до праці та технічної творчості в умовах реформування радянської системи освіти (50–60-ті рр. ХХ століття). № 3, 25–28. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_3_7
- КОР. ПАТАУ, 1978, Канікули, весела пора, Радянська освіта, 19.
- КУЗЬМЕНКО, О., 1958, Хороший почин, Радянська освіта, 842.
- ЛІСОГорова, К. М., 2014, Основні риси трудового законодавства в УРСР в період десталінізації середина 1950 – середина 1960-х років. Форум права, 3, 184–189.
- МАРЧЕНКО, В. О., 2012, Повоєнне життя дітей Наддніпрянщини: реалії повсякдення (1945 – 1950 роки), Наукові записки з української історії: збірник наукових статей, 29, 285–289.
- Огляд досягнень учнівських бригад, 1963, Радянська освіта, 71.
- ОЛІЙНИК, Ю., 1981 р. Фотоінформація, Радянська освіта, 60.
- ПАГІРЯ, ОЛЕКСАНДР. Комсомол як складова тоталітарної системи влади в СРСР. Режим доступу: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=609>
- ПАГІРЯ, ОЛЕКСАНДР. Партия сказала: «Надо...». Режим доступу: <https://tyzhden.ua/History/66386>
- ПИРОЖЕНКО, Л. В., 2015, Стратегії оновлення змісту освіти у вітчизняній школі впродовж 60-х – початку 80-х рр. ХХ ст. Вища освіта в контексті інтеграції до європейського простору, 7 (35), 185–192.
- ПРО СТАН І ЗАХОДИ ПОЛІПШЕННЯ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ В ШКОЛАХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР, 1958. Збірник наказів, № 17, 8–12.
- РОЗБУДИТЕ МЕНЕ, МАМО, ЯК НА КАЛЕНДАРІ БУДЕ ЧЕРВОНЕ ЧИСЛО! 1955. Художники К. Агніт, І. Александрович, А. Арутюнянц, Бе-Ша, В. Гливенко та ін. Видання журналу «Перець». Друкарня видавництва КПУ «Радянська Україна».
- СЕМЕНОВСЬКА, Л., 2015, Теоретико-методичні засади організації продуктивної праці учнів (друга половина ХХ століття), Педагогічні науки, 63, 117–124.
- СУХОМЛИНСЬКА, О. В., 2015, Радянська педагогіка як ідеологія. Спроба історичної реконструкції, Шкільний світ, 4 (708), 21–41.
- ТВАРИННИЦТВО – УДАРНИЙ ФРОНТ! 1981, Радянська освіта, 61.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ України), ф. Р 166, оп. 15, спр. 9060, 168 арк.
- ЧЕРЕВАНЬ, І. І., 2012, Профорієнтація, трудове навчання, продуктивна праця учнів середніх шкіл України у 80-х рр. ХХ ст., Проблеми інженерно-педагогічної освіти, 36, 246–249.

References

- ANTONETS, M., 2013 Zakonodavcha i normatyvno-pravova baza vyrobnychoho navchannia v shkolakh Ukrainiskoi RSR (50–80-ti roky XX st.) [Legislative and normative-legal base of industrial training in schools of the Ukrainian SSR (50–80s of the XX century)]. *Ridna shkola*. 3, 32–36. [In Ukrainian].
- VYKHOVUIEMO SVIDOMYKH BUDIVNYKIV KOMUNISTYCHNOHO SUSPILSTVA, 1960, Zvernennia zizdu vchyteliv Ukrainiskoi RSR do vsikh pratsivnykiv narodnoi osvity respubliky [Appeal of the Congress of Teachers of the Ukrainian SSR to all public educators of the republic]. *Radianska shkola*. 1, 5–8. [In Ukrainian].
- HOHOKHIIA NANI. Dytynstvo u totalitarnomu suspilstvi: «virni lenintsi» radianskoi Ukrainy u 1930-kh rokakh [Childhood in a totalitarian society: «faithful Leninists» of Soviet Ukraine in the 1930s]. [Online] Available from: <https://uamoderna.com/md/gogokhia-childhood-ussr-1930s>. [In Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti, fond R 4897, description 7, case 2397, 29 arkushy.
- Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, fond R 75, description 9, case 210, 102 arkushy.
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, fond R 163, description 9, case 1279, 62 arkushy.
- Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti, fond R 2817, description 1, case 223, 40 arkushy.
- Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti, fond R 2817, description 2, case 73, 313 arkushy.
- The law of the SRSR «On the work of the collective and the promotion of their roles in the management of enterprises, institutions, organizations» dated 17 April 1983 p. Available from: <https://ips.ligazakon.net/document/view/z839500>
- IVANIUK H. I., 2015, Pidhotovka uchniv silskykh shkil Ukrainy do pratsi ta tekhnichnoi tvorchosti v umovakh reformuvannia radianskoi systemy osvity (50–60-ti rr. XX stolittia) [Preparation of students of rural schools of Ukraine for work and technical creativity in the conditions of reforming the Soviet system of education (50-60s of the XX century)], № 3, 25–28. Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_3_7. [In Ukrainian].
- KOR. RATAU, 1978, Kanikuly, vesela pora [Holidays, happy time]. *Radianska osvita*. 19. [In Ukrainian].
- KUZMENKO, O., 1958, Khoroshyi pochyn [Good start]. *Radianska osvita*. 842. [In Ukrainian].
- LISOHOROVA, K. M., 2014, Osnovni rysy trudovoho zakonodavstva v URSSR v period destalinizatsii: seredyna 1950 – seredyna 1960-kh rokiv [The main features of labor legislation in the USSR during the de-Stalinization period of the mid-1950s – mid-1960s]. *Forum prava*. 3, 184–189. [In Ukrainian].
- MARCHENKO, V. O., 2012. Povoenne zhyttia ditei Naddniprianshchyny: realii povsiakdennia (1945–1950 roky) [Postwar life of children in the Dnieper region: the realities of everyday life (1945–1950)]. *Naukovi zapysky z ukrainiskoi istorii: zbirnyk naukovykh statei*. 29, 285–289. [In Ukrainian].
- Ohiad dosiahnen uchnivskykh bryhad [Review of the achievements of student teams], 1963. *Radianska osvita*. 71.
- OLIINYK, Yu., 1981 r. Fotoinformatsiia [Photo information]. *Radianska osvita*. 60. [In Ukrainian].
- PAHIRIA, OLEKSANDR. Komsomol yak skladova totalitarnoi systemy vlady v SRSR [Komsomol as a component of the totalitarian system of power in the USSR]. Available from: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=609>. [In Ukrainian].
- PAHIRIA, OLEKSANDR. Partiya skazala: «Nado...». [The party said: «It is necessary ...»]. [Online] Available from: <https://tyzhden.ua/History/66386>. [In Russian].
- PYROZHENKO, L. V., 2015, Stratehii onovlennia zmistu osvity u vitchyzniani shkoli vprodovzh 60-kh–pochatku 80-kh rr. XX st. [Strategies for updating the content of education in the domestic school during the 60's-early 80's of the twentieth century]. *Vyshcha osvita v konteksti intehratsii do yevropeiskoho prostoru*. 7 (35), 185–192. [In Ukrainian].
- PRO STAN I ZAKHODY POLIPSHENNIA VYKLADANNIA BIOLOHII V SHKOLAKH UKRAINSKOI RSR, 1958 [On the position and measures of improving the teaching of biology in schools of the ukrainian ssr]. *Zbirnyk nakaziv*. № 17, 8–12. [In Ukrainian].
- ROZBUDYTE MENE, MAMO, YAK NA KALENDARI BUDE CHERVONE CHYSLO! 1955 [Wake me up, mom, as there will be a red number on the calendar!]. *Khudozhnyky K. Ahnit, I. Aleksandrovykh, A. Arutiuniants, Be-Sha, V. Hlyvenko ta in. Vydannia zhurnalu «Perets»*. Drukarnia vydavnytstva KPU «Radianska Ukraina». [In Ukrainian].
- SEMENOVSKA, L., 2015. Teoretyko-metodychni zasady orhanizatsii produktyvnoi pratsi uchniv (druha polovyna KhKh stolittia) [Theoretical and methodological principles of organizing the organizational work of students (second half of the twentieth century)]. *Pedahohichni nauky*. 63, 117–124. [In Ukrainian].
- SUKHOMLYNSKA, O.V., 2015. Radianska pedahohika yak ideolohiia. Sproba istorychnoi rekonstruktsii [Soviet pedagogy as an ideology. An attempt at historical reconstruction], *Shkilnyi svit*, 4 (708), 21–41. [In Ukrainian].
- TVARYNNYTSTVO – UDARNYI FRONT! [Animal husbandry – a shock front] 1981. *Radianska osvita*. 61.
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TSDAVOVU Ukrainy), fond R 166, description 15, case 9060, 168 arkushy.

CHEREVAN, I. I., 2012, Proforientatsiia, trudove navchannia, produktyvna pratsia uchniv serednikh shkil Ukrainy u 80-kh rr. XX st. [Vocational guidance, labor training, productive work of high school students in Ukraine in the 80's of the twentieth century]. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity. 36, 246–249. [In Ukrainian].

Праця учнів Української РСР другої половини ХХ століття: обов'язковість, примус чи престиж?

Суспільство стає прогресивним завдяки відданій праці його членів, діяльність яких спрямована на розвиток різних сфер життєдіяльності. Дорослі долучають до цього підрастаюче покоління ще змалечку. Друга половина ХХ століття в Українській РСР не стала виключенням. Республіці були притаманні власні особливості розвитку, що обумовлювалися партійно-радянською сутністю існування. Остання регламентувала життя у соціумі, створюючи видимість країни «благополуччя». У цьому мали брати участь усі. Оскільки у Радянському Союзі регламентувалася боротьба із «експлуатацією трудящих», держава вдавалася до формального підкріплення та показової демонстрації турботи про населення. Вона створила нормативно-правове підґрунтя цього, яке стосувалося і дітей.

У країні весь час була присутня пропаганда про необхідність працювати і про боротьбу із «нетрудовими елементами». Радіо, кіно, плакати, оголошення та інше були задіяні у цьому. Школа не стояла осторонь. Вона залишалася важливим елементом державної політики, водночас і соціальним інститутом зі своїми суб'єктами, об'єктами та потужним потенціалом. Недивно, що учнівство стало активним учасником цього. Для нього, через нього та ним здійснювалися відповідні заходи. З одного боку, йому доводили важливість участі у громадському житті суспільства, з іншого використовували як фізичний та моральний потенціал задля досягнення мети.

Учнівство садило, доглядало та збирало урожай на колгоспних, радгоспних ланах. Вони мали власні обов'язки, турбувалися про майбутній врожай. Існували і регіональні особливості щодо цього. У частині регіонів, наприклад, не було лісництв. Бажання допомагати і працювати були присутні у дітей. Залишалися змагальні аспекти, що спонукало до вдосконалення дитячого колективу та співпраці із різними господарськими та громадськими структурами. Діти стали членами не лише власного (шкільного або класного) колективу, а й відчували себе членами місцевої або виробничої громади.

Ключові слова: Українська РСР, учні, школа, праця, допомога, колгоспи, сільське господарство, лісництво, робота, досягнення.

Lavrut Olga, Ph.D, Donetsk regional institute of postgraduate pedagogical education.

Лаврут Ольга, кандидат історичних наук, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6915-7474>

Received: 29-09-2020

Advance Access Published: October, 2020